Iulian Boldea, Dumitru-Mircea Buda (Editors)
CONVERGENT DISCOURSES. Exploring the Contexts of Communication
Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, 2016
ISBN: 978-606-8624-17-4
Section: Language and Discourse

HUNGARIAN, GERMAN AND TURKISH INFLUENCE ON ROMANIAN ETNOMEDICAL TERMINOLOGY

Laura Rus

Lecturer, PhD, "Petru Maior" University of Tîrgu Mureş

Abstract: The influence of these three languages upon the vocabulary of popular medicine is important because this kind of terms passed into the common language by generalizing/restraining their meaning or they generated different verbal or adjectival syntagms. They usually represent names of different diseases, different herbs.

Keywords: linguistic medicine, Hungarian element, German element, Turkish element, dialectal meaning

Influenţa limbilor maghiară şi germană asupra lexicului românesc s-a manifestat, aşa cum se cunoaşte, atât pe cale orală (datorită contactului permanent între poporul român şi minorităţile de naţionalitate maghiară şi germană care locuiesc pe teritoriul ţării noastre), cât şi pe cale cultă (datorită faptului că mulţi dintre primii medici români din Transilvania şi Banat au studiat la facultăţile din Budapesta, Viena şi Berlin, aducând de acolo o terminologie medicală de origine latină savantă, dar cu influenţe maghiare sau germane). Dacă în româna de peste munţi vorbim de împrumuturi prin „filiaţie", „mediaţiune" (cum le numeşte Sextil Puşcariu) sau „emfatice" (cum apar la Al. Niculescu), în Principate, acestora le corespund împrumuturile directe din neogreacă, împrumuturi ce au atins apogeul în epoca fanariotă (1711 – 1821).

Pe de altă parte, influenţa limbii turceşti asupra limbii noastre s-a exercitat, aşa cum apare la diverşi cercetători[1], în special în domeniul vieţii materiale. Cu toate acestea, ne-au parvenit din turcă şi termeni din spaţiul semantic etnocultural minor, reprezentat de medicina populară.
Vom discuta aici situaţia câtorva termeni populari din aceste limbi, ce au pătruns în limba română şi mai specific în lexicul medical popular românesc pe cale orală.

O serie de **termeni împrumutaţi din limba maghiară** sunt comuni întregului teritoriu dacoromân şi au intrat în limba noastră pe cale orală. Vorbim, astfel, de termeni medicali populari precum: „beteag", „beteşug", „bolând"/ „bolund", „orbalţ", „a altoi" (cu sensul de „a vaccina"), „a tămădui", „zăbală". Dintre aceştia, „beteag" şi „beteşug" ocupă cel mai important loc în terminologia medicală populară românească. Ei se prezintă cu variantele „beteşig" în Crişana, respectiv „beteşâg" în Transilvania şi Maramureş. Sensul generic al acestora se cunoaşte: „bolnav", respectiv „boală"; ALR I consemnează, însă, pe lângă acest sens şi pe acela particular al unor boli, printre care „epilepsia" (în Banat, de pildă) sau „tifosul". În jurul acestor termeni s-au constituit o serie de sintagme care denumesc şi alte boli: „beteşug lipicios" („epidemie"), „beteşug sec/uscat" („tuberculoză") sau boli specifice plantelor: „beteşug de vińe" („filoxeră"[2]).

Din maghiarul „bolond" (nebun, smintit, nerod, prost) provine în limba română termenul „bolând/bolund", folosit ca regionalism în Transilvania, Banat şi Bucovina. Termenul apare şi cu

[1] A se vedea Florica Dimitrescu, Şt. Muntean, V.D. Ţâra ş.a.
[2] Boală a viţei de vie cauzată de o insectă parazită care distruge rădăcina şi frunzele (sursa: https://dexonline.ro)

BDD-A25408 © 2016 "Petru Maior" University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 20:55:01 UTC)

sensul figurat, având şi derivate specifice: „a bolunzi/ a bolunzî/ a bolânzi” (a-şi pierde minţile, a înnebuni), „bolundatic/bolândatic” (într-o ureche, sărit)[3].

Un alt termen din terminologia de medicină populară este „orbalţ” (cu varianta „orbanţ”). Termenul denumeşte două plante medicinale (1. Plantă veninoasă cu tulpina subţire, cu frunze mari şi cu flori mici, albe-gălbui; 2. Silnică [din magh. „orbánc”]). La fel ca şi în cazul termenului precedent, cu ajutorul celui de faţă s-au format câteva sintagme, denumind la rândul lor plante medicinale: „buruiană de orbalţ mare” (Actaea spicata), „buruiana orbalţului” (talpa-gâştei), „iarba orbalţului”(Homogyne alpina), „iarbă de orbalţ” (ştevie) „frunză de orbalţ” (Aruncus vulgaris). ALR I înregistrează sintagme ce descriu diverse stări patologice ale omului: „orbanţ în cap” (smintit) sau „orbanţ la ochi” (durere de ochi). *Dicţionarul etimologic român*[4] înregistrează şi termenul adjectival derivat „orbalţit” („umflat de erizipel”), ca regionalism în Transilvania şi Bucovina. Prin extensiunea sensului, termenul apare şi ca „boală infecţioasă manifestată prin inflamarea şi înroşirea pielii, prin dureri şi stare febrilă”[5], „erizipel, reumatism, brâncă”[6].

În limba română avem verbul „a tămădui”, prin restrângerea sensului primar al maghiarului „támadni” („a sprijini”, „a ajuta”). În timp ce în *Dicţionarul*[7] său din 1929, Lazăr Şăineanu înregistra sensul de „a se vindeca” al acestui verb prin raportare la sensul secund al etimonului maghiar („a se scula, a se ridica dintr-o boală”), zece ani mai târziu, în *Dicţionaru limbii româneşti*[8], era înregistrat şi sensul figurat, uneori ironic, „a fura” prin relaţie cu sensul de „a face să dispară lucru ca boala trecută”. Conform *Noului dicţionar explicativ al limbii române*, în cazul acesta avem un termen din registrul medical popular cu două sensuri denotative: 1. „A reveni la starea normală (după o boală); a se însănătoşi; a se vindeca; a se lecui”; 2. „(despre răni) A dispărea în urma unui tratament” şi un sens figurativ (despre stări sufleteşti apăsătoare): a înceta de a se mai manifesta, a dispărea”.

În ceea ce priveşte termenul verbal „a altoi”(provenit din magh. „oltani”), dincolo de sensul primar cunoscut, folosit în botanică – „a introduce o ramură a unei plante în ţesutul alteia, stabilind astfel un contact între ţesuturile lor generatoare pentru a da plantei altoite însuşirile altoiului”[9] – apare înregistrat un sens regional: „a vaccina” în Transilvania, Moldova şi Banat. Acesta stă la baza apariţiei derivatului regresiv „altoi”, (substantiv neutru) „vaccin”. Acesta se prezintă sub numeroase variante fonetice şi morfologice: ca substantiv neutru, sg.: „ultoi”, „oltoi”, „olton”, „oltoan”, „oltan”, „ultoan”, „hultoan”, „hultuan”, cu formele de plural „ultoaie”, „oltoaie”, „oltoane”, „ultoane”, „hultoane”, „hultuane” sau ca substantiv feminin, sg.: „altoană”, „ultoană”, „hultoană”, „hultuană”, cu formele de plural „altoane”, „ultoane”, „hultoane”, „hultuane” (forme redate după *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni*). Ediţia din 2010 a *Micului dicţionar academic* precizează faptul că sensul acesta este ieşit din uz.

Şi pentru termenul „zăbală”, provenit din magh. „zabola” – „bubuliţă albicioasă, molipsitoare, care apare la oameni în colţurile gurii şi la vite pe buze”, se înregistrează dialectal o multe modificări fonologice şi morfologice. Astfel, în Banat apar: „zăbeală”, „zăbeauă”, „zo(m)bilă”, „zubeală”, cu formele de plural „zobele” şi „zubele”; în Crişana: „zăbeală” şi

[3] Alexandru Ciorănescu, *Dicţionarul etimologic al limbii româ*ne, Editura Saeculum I.O., Bucureşti, 2001.
[4] Idem.
[5] *Noul dicţionar explicativ al limbii române*, Editura Litera Internaţional, Bucureşti, 2002.
[6] Luiza Seche, Marin Seche, *Dicţionarul de sinonime al limbii române*, Editura Academiei RSR, Bucureşti, 1982.
[7] Lazăr Şăineanu, *Dicţionar universal al limbei române*, ediţia a VI-a, Editura Scrisul românesc S.A., Bucureşti, 1929.
[8] August Scriban, *Dicţionaru limbii româneşti*, Institutu de Arte Grafice „Presa Bună”, 1939.
[9] Sursa: https://dexonline.ro.

BDD-A25408 © 2016 “Petru Maior” University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 20:55:01 UTC)

„zăbeauă"; în Oltenia: „zábilă" şi „zabílă", „zămbílă", „zâmbilă", cu formele de plural „zábile" şi „zăbíle". În ALR I apare şi forma „zubă", despre care Sextil Puşcariu spunea că este o formă de singular refăcută după modelul: zubă < zubá < zubálă < zăbeală. Şi azi se cunosc asemenea forme: de pildă „zăbă" în Maramureş şi „zăbea"(„zăbę") în Crişana[10].

Mai aducem în discuţie doi termeni de provenienţă maghiară, intraţi în limba română pe cale orală şi care sunt comuni Transilvaniei, Banatului, Maramureş şi zonelor învecinate din Moldova şi Oltenia: „bai" şi „şui".

Termenul „bai" (din magh. „baj") a pătruns din limbajul comun, uzual şi în medicina populară, având sensul de „boală, defect" (conform NALR – Banat, Crişana, Transilvania şi *Dicţionar de regionalisme şi arhaisme din Maramureş*, 2015). El apare în construcţii eufemice de tipul „bai de vânt", „bai rău", „baiul cel rău", denumind „epilepsia" sau în terminologia populară de medicină umană şi veterinară, în sintagme în care cel de-al doilea termen este numele anatomic al părţii afectate de boală: „bai de inimă/la inimă" (cf. magh. „szivbaj"), „bai de plămâne/la plămâni" (cf. magh. „tűtőbaj"), „bai la rânză" (la vite; în zona Bistriţa-Năsăud şi în Munţii Apuseni).

În privinţa termenului „şui", trebuie menţionat faptul că el reuneşte numele dat mai multor boli[11], dar numai „astmă" sau „emfizem pulmonar" şi „artrită" sunt de origine maghiară (cf. magh. „süly"). El se regăseşte în graiurile din Transilvania, Maramureş, Moldova şi Banat şi sub forma unor sintagme care desemnează aceste boli: „şui în grumaz", „şui în piept", „şui de ăl rău", „şuiul cel orb" sau în imprecaţii de tipul „Mânca-te-ar şuiu!" În două zone: Deda – Topliţa şi Făgăraş (sat Şercaia) apar, de asemenea, expresii tautologice înregistrate în astfel de imprecaţii, care au la bază acelaşi semantism: „Mânca-te-ar şuiu şi freanţu!", respectiv „Mânca-te-ar şoaiele şi buboaiele!" (Faptul apare consemnat şi în *Dicţionarul limbii române literare contemporane*: „nume dat de popor la diferite boli grele [cancer, sifilis etc.]; în imprecaţii).

Elementele de origine germană care au ajuns la noi pe cale orală nu depăşesc calitatea de termeni dialectali specifici, în principal, Transilvaniei, Maramureşului, Banatului şi Bucovinei. Pentru termenii medicali populari de această provenienţă s-a emis ipoteza că graiurile germane de pe teritoriul românesc sunt cele care i-au furnizat. Vorbim, astfel, despre graiul saşilor din Transilvania şi cel al şvabilor din Banat.

Demn de precizat este faptul că graiurile saşilor au influenţat atât termenii româneşti, cât şi pe cei maghiari din Transilvania, iar în privinţa graiurilor şvăbeşti, lingviştii vorbesc despre influenţa acestora asupra împrumuturilor de origine germană răspândite în toată zona centrală şi sud-est europeană (interesează aici împrumuturile din maghiară, sârbo-croată şi ucraineană). Drept urmare, pentru o parte dintre aceste împrumuturi ale românei, unele surse au optat pentru originea lor din maghiară şi/sau din sârbo-croată, admiţând sau nu şi provenienţa termenilor direct din graiurile germane, altele numai pentru sursa germană.

Dintre termenii româneşti de medicină populară, „fr(e)anţ" („sifilis", din „franz") şi „a posăi" („a vaccina") sunt explicaţi ca fiind şi de provenienţă săsească. Primul apare şi cu varianta morfologică „sfreanţă" (substantiv feminin) şi varianta „(s)frenţie", care implică o substituţie a desinenţei cuvântului cu sufixul *–ie*.

Din graiul şvabilor (posibil) se păstrează termeni medicali populari care denumesc anumite boli sau diverse mijloace terapeutice. Avem, astfel, „fras" („epilepsie"), „şlog" („apoplexie"), „zalfă" („guturai"), ultimul înregistrat doar în Maramureş, nordul Crişanei şi sud-

[10] Conform *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni - Crişana*, 1996.

[11] Artrită, astmă, cancer, emfizem pulmonar, gută, hemoroizi, neoplasm, podagră, retevei, scrofuloză, sifilis, tumoare malignă (cf. Luiza Seche, Marin Seche, *Dicţionarul de sinonime al limbii române*).

BDD-A25408 © 2016 "Petru Maior" University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 20:55:01 UTC)

vestul Transilvaniei[12] sau „pelţ / a p(i)elţui" („vaccin / a vaccina"), „şlag", cu varianta „şloag" (compresă"). Unele dintre aceste împrumuturi au intrat în română şi din germana standard. De exemplu germ. „Schlag" („apoplexie") există în română atât sub forma „şlag"(cu aceeaşi semnificaţie), cât şi sub forma din germana dialectală, „şlog"[13]. Datorită acestui fapt, diversele forme fonetice sub care apar aceşti termeni nu este rezultatul adaptărilor la sistemul fonetic al limbii noastre, ci este, mai degrabă, reflexul formelor germane literare sau dialectale din care provin.

Termenii de origine turcească din limbajul medical popular pe care vrem să îi aducem în discuţie aici sunt „dambla" şi „dalac", termeni despre care vorbeşte cercetătoarea Maria Purdela Sitaru în volumul său de etnomedicină. „Dalac" este „1. boala <antrax> la vite …, caracterizată prin alterarea sângelui, hemoragii interne, inflamaţia splinei; 2. Boala <antrax> la om; cărbune; pustula maligna." Este folosit în graiurile din Moldova şi Muntenia. Pe lângă sensul menţionat, termenul mai apare şi ca denumire a diverselor plante medicinale, fapt menţionat de către dicţionarele româneşti. el provine din turcescul „talak" care semnifică „splină". Într-un articol din 1984, Emil Suciu combate această proveniență directă, afirmând că termenul în cauză (cu ambele sale sensuri: „antrax", respectiv „nume de plantă") reprezintă o condensare lexico-semantică a sintagmelor turceşti : „dalak yangisi", respectiv „otu", „dalak zangi, ot" (splină, inflamaţie, iarbă).
Termenul „dambla", cu sensul de „apoplexie; gută; congestie cerebrală" este folosit în graiurile din Moldova, Muntenia şi Oltenia. Provine din turc. „damla" („picătură, apoplexie"), acesta fiind derivat din verbul „dam" („a pica"). Interesantă este legătura dintre cele două sensuri („apoplexie" şi „picătură"), explicată în *Dicţionarul limbii române (1913-1949)* prin „credinţa că boala aceasta provine din cauza unei picături de sânge căzute în creieri". În fond, avem aici un calc lexical de structură semantică, termenul cumulând ambele sensuri, fenomen specific terminologiei greco-latine a numelor de boli.

Influenţele celor trei limbi asupra vocabularului medical popular de care ne-am ocupat în lucrarea de faţă nu au o pondere atât de mare precum elementul slav sau elementul latin moştenit. Cu toate acestea, relevanţa unor asemenea termeni nu poate fi trecută cu vederea, mai ales că o parte dintre ei au trecut şi în limbajul cotidian, generalizându-şi semnificaţia (sau uneori, restrângându-şi-o) sau au stat la baza diverselor derivate verbale şi adjectivale, a diferitelor sintagme specifice terminologiei româneşti de medicină populară.

BIBLIOGRAPHY:

Ciorănescu, Al., *Dicţionarul etimologic al limbii român*e, Editura Saeculum I.O., Bucureşti, 2001
Dimitrescu, Florica (coord.), *Istoria limbii române. Fonetică. Morfosintaxă. Lexic*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1978
Munteanu, Şt., Ţâra, V.D., *Istoria limbii române literare*, Editura Didactică şi Pedagogică, Timişoara, 1978
Niculescu, Al., *Individualitatea limbii române între limbile romanice. 2. Contribuţii socio-culturale*, Bucureşti, 1978
Seche, Luiza, Seche, Marin, *Dicţionarul de sinonime al limbii române*, Editura Academiei RSR, Bucureşti, 1982

[12] Şt. Giosu, apud Maria Purdela Sitaru, *Etnomedicină lingvistică*, Editura Amarcord, Timişoara, 1999.
[13] Maria Purdela Sitaru, *Etnomedicină* …

BDD-A25408 © 2016 "Petru Maior" University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 20:55:01 UTC)

Purdela Sitaru, Maria, *Etnomedicină lingvistică*, Editura Amarcord, Timişoara, 1999
Şăineanu, Lazăr, *Dicţionar universal al limbei române*, ediţia a VI-a, Editura Scrisul românesc S.A., Bucureşti, 1929

BDD-A25408 © 2016 "Petru Maior" University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 20:55:01 UTC)